

Кофман Б.Я.,
магістр державної служби,
здобувач кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
Маріупольського державного університету

МІЖНАРОДНІ ВИБОРЧІ СТАНДАРТИ: ГНОСЕОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ СПРИЙНЯТТЯ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

В статті аналізуються гносеологічні питання сприйняття національним законодавством України міжнародних виборчих стандартів.

В статье анализируются гносеологические вопросы восприятия национальным законодательством Украины международных избирательных стандартов.

This article analyzes the epistemological questions of perception by national legislation of Ukraine international election standards.

Постановка проблеми. Серед чинників, що визначають ступінь гуманізму, демократичності і правового розвитку сучасної держави і суспільства, важливе місце займає складна в соціальному, політичному, правовому і гуманітарному аспектах система відносин, що виникають між державою і громадянином в процесі забезпечення і захисту політичних прав і свобод особи.

У контексті сучасних підходів і оцінки поглядів і доктринальних позицій представників міжнародно-правової та конституційно-правової науки, головним призначенням держави та її інститутів, виступає, перш за все, служіння суспільству, створення нормальних, стабільних і оптимальних умов для життя і діяльності всіх його членів. Саме тому об'єктивно актуалізується необхідність виявлення, виділення і обґрунтування найважливішої ролі держави по забезпеченню реалізації політичних прав громадян, велика частина з яких виявляється в процесі різних виборів, спрямованих на систематичне оновлення державної, регіональної і місцевої публічної влади, і, фактично, або на новацію всіх державно-правових і локально-правових інститутів, або на активізацію їх діяльності по реалізації завдань і функцій держави і територіальних громад. В цьому відношенні важливого методологічного значення набуває дефінітивне визначення виборів, що дане М.І. Кукушкін і О.А. Юговим, котрі вважають, що вибори – це такий політико-правовий стан суспільства, який можна охарактеризувати як динамічну форму постійної активності виборчого корпусу, всіх його учасників, а також як безперервний процес здійснення суверенної політичної волі народу, що є невичерпним джерелом реальної політичної і юридичної сили всіх владних структур, незалежно від їх форм і персонального складу [1].

Міжнародно-правове визнання існування у особи категорії невідчужуваних, природних прав і свобод, за допомогою ухвалення міжнародних норм, що містяться в міжнародних актах, привело до

формування і чіткого визначення, незнижуваного на національному рівні їх мінімуму, що отримав згодом назву міжнародних стандартів прав людини, тобто міжнародно-правових норм, що категоричним чином трансформують сферу соціально-правових відносин, яка завжди знаходилася у винятковій компетенції конкретної держави. Вона формувалася, регламентувалася, гарантувалася, реалізовувалася і контролювалася виключно її профільними інститутами, на її території. Саме звідси витікає важливий методологічний висновок про те, що вибори, їх правова оболонка – виборче право і їх процесуальна основа – виборчий процес, стають не тільки важливим чинником формування державної та муніципальної влади, забезпечення її позитивною спадкоємністю та стабільністю в соціумі окремих держав, але й займають все більш вагоме місце і набувають все більш істотного значення в міжнародному публічному праві, стаючи одним з мегатрендів світового розвитку.

У цьому аспекті можна послатися на позицію М. Міронова, який відзначає, що «вибори та інші електоральні процеси розглядаються світовою спільнотою в якості одного з ключових чинників внутрішньодержавних владних відносин, що мають системостворюючий характер та які визначають всю «зовнішність» національної правової і політичної систем» [2]. Звідси можливо зробити логічний висновок про те, що залежно від того, як організовані в державі вибори, наскільки вони є вільними і дозволяють виразити волю нації або територіального колективу, відобразити реальний розклад політичних сил, врахувати ідеологічні і інші інтереси системного характеру, що склалися в суспільстві, й залежить демократичний характер державного правління і управління, а також фактичне забезпечення верховенства закону, що зрештою, впливає на інституціоналізацію і структурування реальної системи захисту прав кожної конкретної людини.

В сучасному конституційному праві вже затвердилось розуміння того, що вибори є одним з нечисленних його інститутів, у відношенні до яких розроблено й визнано єдині міжнародні стандарти. Ці стандарти, які діють і реалізуються в сфері безпосереднього народовладдя, прямо погоджуються як з умовами формування, так й демократичного функціонування політичних режимів у державах. Згідно з висловом Ю. Орлова, вони виступають у якості «кістяка сучасної демократії» [3], тому таким стандартам мусять відповідати й виборче законодавство конкретних держав, що вважають себе демократичними, або взяли на себе відповідні зобов'язання в рамках міжнародних договорів, дотримуватися міжнародних виборчих стандартів. Визначаючи власне міжнародні виборчі стандарти, О.А. Вешняков, розуміє їх в якості універсальних або партикулярних міжнародних стандартів в області прав людини, що стосуються вільних і справедливих виборів [4]. Системніша характеристика профільних стандартів міститься у визначенні, що запропоноване П.А. Кучеренко. Вказаний автор визначає міжнародні виборчі стандарти, як сукупність міжнародно-правових норм, що

закріплюють базові виборчі права громадян і принципи їх реалізації, наявність яких дозволяє гарантувати проведення демократичних виборів і, таким чином, реалізувати право на участь в управлінні державою через інститути державної влади, включаючи здійснення судового та іншого захисту виборчих прав і свобод людини і громадянина, суспільного і міжнародного спостереження за виборами [5].

Ступінь накової розробки теми. Слід зазначити, що вітчизняні дослідники (М.О. Баймуратов, В.Ф. Погорілко, Ю.М. Тодика, О.Ф. Фрицький та ін.) розглядали проблематику міжнародних виборчих стандартів, скоріше в застосовному, функціональному аспектах, у процесі реалізації норм виборчого права й виборчого законодавства. Нас же цікавить не тільки статутарний стан зазначених стандартів, тому *метою* статті є дослідження саме такого стану міжнародних виборчих стандартів, які мають істотну тенденцію до перманентного розширення й удосконалювання, охоплюючи все більшу кількість етапів і стадій виборчого процесу й втягуючи у свою орбіту усе більш широке коло суб'єктів не тільки власно виборчого, але й досить тісно пов'язаного з ним загальнодемократичного процесу, що відбувається в конкретній державі, а й питання їх сприйняття та імплементації у національне законодавство України.

Виклад основного матеріалу. Сучасне міжнародне право демонструє багату кількість стандартів, що є розробленими державами-членами світового співтовариства в рамках міжнародних організацій і конференцій, по різних сферах міжнародного співробітництва. Природно, пріоритет тут належить міжнародним стандартам у сфері прав людини, або точніше, міжнародним стандартам (стандарту) у міжнародному праві прав людини [6]. Цей пріоритет обґрунтовується не тільки й не стільки особливою значимістю об'єкта й предмета міжнародно-правового регулювання, скільки фактичною кількістю міжнародних стандартів, що закріплюють і формалізують легалізацію, легітимацію, захист, охорону, гарантування прав людини державою та її інституціями, практично у всіх сферах людської життєдіяльності – в умовах миру і воєнних дій; на рівні відносин з державою й у сфері місцевого самоврядування; залежно від статі, віку, стану здоров'я, правового стану; в залежності від належності свободи пересування (права ув'язнених) тощо. Таким чином на рівні міжнародного співтовариства в межах Організації Об'єднаних Націй, шляхом розробки та підписання широкого кола міжнародних угод, фактично створена парадигма захисту прав людини у широкому їх розумінні, що охоплює й політичні права людини та громадянина, до яких відносяться виборчі права.

Вважаємо, що проблематика міжнародних стандартів прав людини та й міжнародних виборчих стандартів, зокрема, досить яскраво демонструє поступове формування тенденції інтернаціоналізації конституційного права держав та конституціоналізації міжнародного правопорядку [7]. Дійсно, саме у цьому аспекті виявляється роль

міжнародних правових стандартів, у тому числі і виборчих, у сполучанні з глобальним конституціоналізмом. У контексті глобального демократичного управління міжнародні правові стандарти стали зв'язуючою ланкою між національним і глобальним конституціоналізмом. Вони забезпечують, на думку болгарського конституціоналіста Е. Танчева, взаємну відповідність різних правових принципів в умовах сучасного конституційного плюралізму [8].

В даний час правові ієрархічні структури найбільш є розвиненими на рівні національного конституціоналізму. Вони також вельми зримо є присутніми в сфері федералізму і затверджуються в області взаємодії засновницьких договорів Європейського Союзу (зокрема, Маастрихтського та Лісабонського) і конституцій його держав-членів. У глобальному конституціоналізмі існує певна сумісність демократичних стандартів, але про повністю побудовану ієрархію конституційних принципів поки мова не йде, оскільки сама глобалізація поки знаходиться в пошуку свого власного конституційного порядку. Тому влада закону і взаємодія глобальних стандартів з національними конституційними порядками все ще ґрунтуються на принципі *pacta sunt servanda*. У цих умовах зростає значення міжнародних правових стандартів, компенсуючих юридичну слабкість наднаціонального глобального конституціоналізму, що формується.

Німецький дослідник М. Мадуро в цьому контексті йде далі і висуває ідею трьох ключових опор конституційного розвитку в національному і глобальному масштабі. На його думку глобальний конституціоналізм, що ще формується, вже робить відповідний вплив на конституції національних держав, ставлячи під питання їх статус носіїв вищого суверенітету і безумовності легальності їх правових систем. Глобальний конституціоналізм впливає на національне конституційне самовизначення в частині ідеї самоврядування, *форм демократичної участі* (виділене авт.), розподілу владних компетенцій і демократичного представництва. Правові стандарти, закріплені в міжнародних договорах, і «рекомендаційне право» («м'яке право» - авт.) (*soft law*) також можуть грати роль опори, за допомогою якої виникаючі обмежувачі застосування влади проникають на рівень національного конституціоналізму як універсальний критерій конституційного порядку [9].

Конституційне управління, що розвивається в рамках глобального конституціоналізму, на глобальному рівні вельми чітко співвідноситься з так званим соціальним конституціоналізмом. Існують, принаймні, два основні тлумачення цієї концепції. Одне з них пов'язує соціальний конституціоналізм з розширенням сфери нормативної регуляції – одним з найважливіших явищ життя четвертого покоління, яке живе при конституціоналізмі. Інше – акцентує основну увагу на тому, що соціальний конституціоналізм зачіпає інтереси все більшої кількості міжнародних і національних акторів, які безпосередньо беруть участь в процесі ухвалення рішень, і обмежує свободу їхніх дій [10]. Уявляється, що саме таку

важливу аксіологічну, гносеологічну, функціональну та праксеологічну ролі міжнародних виборчих стандартів слід зазначити в контексті глобального управління.

Приведені в узагальненому вигляді чинники, демонструють важливу і системну роль відповідних міжнародних норм і правових інститутів, які виникли, склалися і сформувалися в сучасному міжнародному публічному праві і регулюють внутрішньодержавні суспільні відносини з приводу: а) призначення, підготовки, проведення і визначення результатів виборів; б) відносини, що визначають процесуальну і поліпредметну (суб'єктно-об'єктну) інфраструктуру виборів. На думку багатьох представників міжнародно-правової та і конституційно-правової доктрин, ці відносини демонструють стійкий, системний взаємозв'язок, що дає можливість говорити про формування в рамках міжнародного публічного права нової нормативної системи – системи міжнародних виборчих стандартів, які на думку Генерального секретаря Асоціації організації виборів країн Центральної і Східної Європи З. Тота (Угорщина), призвели до значного збагачення сучасного виборчого процесу, розширення демократичного виборчого простору [11].

Більш чітке уявлення про міжнародні стандарти можна одержати в процесі системного аналізу нормативних положень відповідних міжнародних угод універсального, субрегіонального й регіонального характеру. Так, наприклад, у Преамбулі Загальної Декларації прав людини 1948 р. говориться про те, що декларація є стандартом, до якого повинні прагнути всі народи й держави [12]. Прийняті в 1966 р. у розвиток цього документа Міжнародний пакт про громадянські та політичні права й Міжнародний пакт про соціальні, економічні та культурні права фактично додали положенням декларації характер легально визнаних і юридично обов'язкових стандартів, більш того, вони їх істотно розширили [13].

Серцевиною Заключного акту Наради з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ), підписаного 1 серпня 1975 р. у Гельсінкі 33 європейськими державами, США і Канадою, виступає Декларація принципів взаємин між державами, що включила в себе фактично стандарти їх міжнародної поведінки й співробітництва, серед яких варто виділити принцип поваги прав людини й основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії й переконань, а також принцип рівноправ'я і права народів розпоряджатися своєю долею [14].

Таким чином, можна констатувати, що міжнародні стандарти прав людини, у тому числі й міжнародні виборчі стандарти, є принципами, тобто основними засадами, що регулюють коло досить важливих суспільних відносин, що представляють інтерес для держав-членів світового співтовариства або держав-членів відповідної міжнародної регіональної організації, які закріплюються ними за допомогою норм міжнародного права в міжнародних угодах. Причому, у рамках останніх, держави, що їх підписали, беруть на себе зобов'язання по їхньому закріпленню в національному законодавстві й наступної реалізації в

практичній діяльності суб'єктів права, що перебувають на їх юрисдикційній території.

Слід мати на увазі, що серед міжнародних стандартів прав людини, у тому числі й міжнародних виборчих стандартів є не тільки міжнародні норми, що містяться в міжнародних угодах, а й ті, що вироблені міжнародними міжурядовими організаціями в рамках так званого «м'якого права» (soft law), тобто такі, що ще не прийняті державами-членами організацій у якості обов'язкових правових норм, а тільки у якості норм рекомендаційного характеру. Такою якістю, відносно стандартів виборів, володіють, наприклад, рекомендації Комісії за демократію через право Ради Європи (Венеціанська комісія), документи, що прийнято в рамках Міжпарламентської Асамблеї держав-членів Співдружності Незалежних Держав тощо). Однак, не дивлячись на рекомендаційний характер таких норм, їх дотримання визнається та заохочується міжнародною спільнотою. Більш того, іноді, ще набувши своєї обов'язковості у якості норм міжнародних угод, вони мають силу міжнародних звичаїв чи усталень.

Представляє практичний і етимологічний інтерес характеристика документів, які приймаються в рамках цих організацій, що дана Р. Гудвіном-Гіллом. Він вважає їх корпусом практик, які постійно еволюціонують і демонструють засоби досягнення мети вільних і справедливих виборів [15]. Дійсно, саме вони забезпечують динаміку розвитку міжнародних виборчих стандартів, їх перманентне і системне оновлення і удосконалення, а також відповідність цих стандартів рівню соціального прогресу, який досягнутий світовою спільнотою.

Міжнародні виборчі стандарти є сукупністю визнаних спочатку на міжнародному, а потім і на внутрішньодержавному (національному) рівнях правових норм (матеріальних і процесуальних, технологічних /технічних/) і нормативних вимог, що володіють різною правовою силою (загальнообов'язкових, рекомендаційних), в яких узагальнений накопичений світовою спільнотою держав досвід нормативно-правової регламентації і регулювання суспільних відносин у сфері організації і проведення виборів в органи державної влади і місцевого самоврядування, спрямованих на забезпечення одноманітного розуміння і застосування принципів і норм виборчого законодавства.

Висновки. Резюмуючи, варто вказати, що правова природа міжнародних стандартів, у тому числі й міжнародних виборчих стандартів, досить яскраво характеризує їх дефінітивний зміст та навантаження, що в аксіологічному, предметному, об'єктному, конституційно-інституціональному й статутарно-функціональному аспектах, можна звести до декількох позицій: а) вони є в переважній більшості стандартами у сфері прав людини, тобто певними рамками в межах яких повинна діяти держава, її органи й всі інші суб'єкти права, з метою легалізації, легітимації, охорони, захисту, гарантування й реалізації різнорівневих і поліоб'єктних прав людини; б) вони виступають у вигляді зовнішніх зобов'язань держав, узятих ними в рамках міжнародних багатосторонніх

угод; в) вони носять наднаціональний характер, але повинні бути сприйнятті національним законодавством за допомогою механізму імплементації й знайти своє відображення в ньому та практичну реалізацію у внутрішній діяльності держави; г) вони є правилами, передбаченими в міжнародному праві; г') вони виникають у результаті міжнародної нормотворчості (правотворчості); д) вони знаходять своє зовнішній прояв за допомогою міжнародного правила поведінки (міжнародної правової норми); е) по своїй правовій конструкції й етимологічному змісту, вони є міжнародними нормами-принципами, тобто основними засадами, що регулюють коло досить важливих суспільних відносин, які представляють інтерес для держав-членів світового співтовариства у сфері регулярного оновлення різних рівнів публічної влади, стабільного та передбаченого функціонування демократичної державності.

Використані джерела:

1. Кукушкин М.И., Югов А.А. Выборы – конституционный институт прямого народовластия в России/ М. И. Кукушкин, А. А. Югов // Российский юридический журнал. - 1996. - № 2. - С.74.
2. Миронов Н. Международные избирательные стандарты и российские выборы / Н. Миронов // Сравнительное конституционное обозрение. – 2005. - № 4. – С. 66.
3. Я никогда не верил, что у личности нет свободы выбора: Интервью, взятое Э. Чепоровым у Ю. Орлова // Новое время. – 1991. – № 51. - С. 37.
4. Вешняков А.А. Избирательные стандарты в международном праве и их реализация в законодательстве Российской Федерации/ А. А. Вешняков// Дисс... к.ю.н. – М., 1997. – С. 17, 39, 139.
5. Кучеренко П.А. Реализация международных избирательных стандартов в правовой системе Российской Федерации / П. А. Кучеренко// Автореф. дисс. к.ю.н. – М., 2007. – С. 7.
6. Бурлак О.В. Поняття міжнародного стандарту в міжнародному праві прав людини/ О. В. Бурлак // Держава і права: Зб. Наукових праць. – Вип. 33. – 2006. – С. 509 – 515.
7. Див.: Волошин Ю.О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти: Монографія. – К.: Логос, 2010. – С. 247 – 310.
8. Танчев Е. Верховенство конституції в контексте конституційного плюралізму/ Е. Танчев // Сравнительное конституционное право. – 2005. - № 4. – С. 109.
9. Maduro M. From Constitutions to Constitutionalism: A Constitutional Approach for Global Governance, Lead Paper to the Workshop Changing Patterns of Rights Politics: A Challenge to a Stateless? - Hamnese Institute for Advanced Studies. Delmenhorst, Germany, 2003. - P. 9-12.
10. Teubner G. Societal Constitutionalism: Alternatives to State - Centered Constitutional Theory, Stores Lectures 2003/2004 - <http://www.jura.uni-frankfurt.de/teubner/.pdf>.
11. Выступление Генерального секретаря Ассоциации организации выборов стран Центральной и Восточной Европы З. Тота (Венгрия): Материалы 3-й Европейской конференции представителей центральных избирательных комиссий «Развитие и кодификация международных избирательных стандартов»// Журнал о выборах. – 2006. – Спец. Выпуск. – С. 71-72.
12. Всеобщая декларация прав человека 1948 г. // Международные акты о правах человека: Сб. документов. – М.: Норма, 1998. – С. 39 – 43.

13. Международный пакт о гражданских и политических правах и Международный пакт о социальных, экономических и культурных правах// Международные акты о правах человека: Сб. документов. - М.: Норма, 1998. – С. 60, 69.
14. Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р.// Юридична енциклопедія. – Т. 2. – К., 1999. – С. 473.
15. Goodwin-Gill Guy S. Free and Fair Elections: New expanded edition.- IPU.- Geneva.- 2006.- P. 75.

*Рецензент: д.ю.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України
Баймуратов М.О.*

УДК 342 565.2 (477)

Кравчук О.В.,

науковий консультант судді Конституційного Суду України,
аспірантка Інституту законодавства Верховної Ради України

ДОКТРИНА СПІВМІРНОСТІ (ПРОПОРЦІЙНОСТІ) ПРАВООБМЕЖЕНЬ У ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

У статті аналізуються правові позиції Конституційного Суду України, у яких на основі принципу верховенства права та його складової – принципу співмірності (пропорційності) вироблено правові критерії обмеження прав і свобод людини і громадянина.

В статье анализируются правовые позиции Конституционного Суда Украины, в которых на основе принципа верховенства права и его составляющей - принципа соразмерности (пропорциональности) выделены правовые критерии ограничения прав и свобод человека и гражданина.

This article analyzes the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine, based on the rule of law and its component - the principle of the proportionality in which the legal criteria for restricting the rights and freedoms of citizens are produced.

Постановка проблеми. Конституція України як Основний Закон держави розроблялася і приймалася у відповідності до міжнародних стандартів з тим, щоб втілити досягнення правового розвитку суспільства, закріпити загальновизнані принципи і норми міжнародного права та фундаментальні права і свободи людини і громадянина. Центральним елементом структури Конституції України є положення про права і свободи людини і громадянина. Саме тому держава взяла на себе зобов'язання по утвердженню цих прав і свобод (стаття 3 Конституції України).

Разом з тим за змістом положень Основного Закону України вбачається, що права і свободи людини не можуть бути абсолютизовані – у правовій державі у деяких випадках допускається їх обмеження. Так, за частиною першою статті 64 Основного Закону України права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків,